

SOKRAT EKSPRES

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Naslov originala

THE SOCRATES EXPRESS

Eric Weiner

Edicija

PreObražaj

Za izdavača

Nina Gugleta

Glavna i odgovorna urednica

Nina Gugleta

Izvršna urednica

Ana Jovanović

Prevod

Jasna Dimitrijević

Lektura

Jelena Janković

Korektura

Aleksandra Dunderski

Dizajn korica

Dragana Nikolić

Štamparija

Fuk, Beograd

Tiraž

1000 primeraka

Izdavač

Areté, Beograd, 2023

Copyright ©2008 by Eric Weiner

Copyright za srpsko izdanje © Arete 2023

SOKRAT EKSPRES

ŠTA NAS MRTVI FILOZOFI UČE O ŽIVOTU

Erik Vajner

prevod sa engleskog

Jasna Dimitrijević

www.arette.rs

SADRŽAJ

UVOD: POLAZAK 7

PRVI DEO: SVITANJE

1. KAKO USTATI IZ KREVETA KAO MARKO AURELIJE 17
2. KAKO SE PITATI KAO SOKRAT 29
3. KAKO DA HODATE KAO RUSO 53
4. KAKO DA VIDITE KAO TORO 70
5. KAKO DA SLUŠATE KAO ŠOPENHAUER 93

DRUGI DEO: PODNE

6. KAKO DA UŽIVATE KAO EPIKUR 119
7. KAKO DA OBRAĆATE PAŽNJU KAO SIMON VEJ 137
8. KAKO DA SE BORITE KAO GANDI 163
9. KAKO DA BUDETE DOBRONAMERNI KAO KONFUČIJE 192
10. KAKO DA CENITE MALE STVARI KAO SEI ŠONAGON 206

TREĆI DEO: SUTON

11. KAKO DA NE ŽALITE NI ZA ČIM KAO NIČE 227
12. KAKO DA REŠAVATE PROBLEME KAO EPIKTET 246
13. KAKO DA OSTARITE KAO SIMON DE BOVOAR 270
14. KAKO DA UMRETE KAO MONTENJ 297

EPILOG: DOLAZAK 313

ZAHVALNICA 317

BIBLIOGRAFIJA 319

UVOD

POLAZAK

Gladni smo. Jedemo, jedemo i jedemo i opet smo gladni.

Nekad nas glad obuzme kao nejasno prisustvo; drugi put se svet prevrne naglavačke i strah neobuzdano luta, glad raste i preti da nas proždere.

Posežemo za pametnim telefonima. Jednim pokretom prsta možemo dobiti pristup celokupnom ljudskom znanju: od Starog Egipta do kvantne fizike. Kljukamo se njime, ali i dalje smo gladni.

Kakva je to neutaživa glad? Ne želimo to što mislimo da želimo. Mislimo da želimo informacije i znanje. Ali to nije ono što želimo. Želimo mudrost. A to je druga stvar. Informacije su samo zbrkane gomile činjenica, a znanje je uređenija gomila. Mudrost raspetljava činjenice, daje im smisao i, što je najvažnije, predlaže na koji ih način možemo koristiti. Kako je rekao britanski muzičar Majls Kington: „Znanje je da znaš da je paradajz voće, a mudrost je da ga ne staviš u voćnu salatu.” Znanje zna, mudrost uviđa.

Razlika između znanja i mudrosti je razlika u vrsti, ne u količini. Više znanja ne znači nužno i više mudrosti, zapravo, više znanja nas može učiniti manje mudrim. Možemo znati previše i možemo znati pogrešno. Znanje je ono što poseduješ. Mudrost je ono što činiš. To je veština, i, kao i svaka veština, može se naučiti. Ali za to je potreban trud. Očekivati da slučajno dođete do mudrosti isto je što i očekivati da slučajno naučite da svirate violinu.

Pa ipak, upravo to i radimo. Teturamo se kroz život, nadajući se da ćemo, tu i tamo, pokupiti poneki opiljak mudrosti. U međuvremenu smo zbunjeni. Mešamo hitno sa važnim, rečitost sa razboritošću, popularno sa dobrim. I, kako je jedan savremeni filozof rekao: „živimo promašen život”.

I ja sam gladan – verovatno i više nego drugi, zbog uporne potištenosti koja se nada mnom nadvija otkad znam za sebe. Tokom godina, isprobao sam različite načine da zadovoljim glad: religiju, psihoterapiju, knjige samopomoći, putovanja, i kratkotrajno, ne baš najsrećnije, eksperimentisanje sa halucinogenim pečurkama. Svaki od ovih metoda bi ugasio glad, ali to nikada nije dugo trajalo.

A onda sam, jednog subotnjeg jutra, sišao u podzemlje: svoj podrum. Tamo držim u karantinu knjige koje ne smatram prikladnim za dnevnu sobu. Tamo sam, među naslovima poput *The Gas We Pass* (*Gasovi koje ispuštamo*) i *Personal Finance for Dummies* (*Lične finansije za neznalice*) iskopao knjigu Vila Djuranta iz 1926. *Priča o filozofiji*. Bila je pozamašnog obima, i kada sam je otvorio, iz nje je izašao pravi oblak prašine. Obrisao sam je i počeo da čitam.

Djurantove reči nisu me strefile poput groma i izazvale trenutno otkrovenje. Ali ipak me je nešto teralo da čitam dalje. Nisu to bile ideje izložene u knjizi, već strast sa kojom su predstavljene. Djurant je očigledno bio zaljubljen, ali u koga? U šta?

Pojam „filozof” nastao je od grčke reči *philosophos* što znači ljubitelj mudrosti. Ta definicija nam ne govori o posjedovanju mudrosti ništa više nego što Deklaracija nezavisnosti govori o dostizanju sreće. Možeš voleti nešto čak i ako ga ne poseduješ i nikada i nećeš. Važna je potraga.

Dok ovo pišem, nalazim se u vozu. Nalazim se negde u Severnoj Karolini, ili u Južnoj Karolini, nisam siguran. U vozu je lako izgubiti pojam o prostoru i vremenu.

Volim vozove. Ili preciznije, volim da putujem vozom. Nisam nikakav entuzijasta koji obožava sve u vezi sa vozovima i balavi kad vidi dizel-električnu lokomotivu tipa SD45. Nimalo me ne zanima njihova tonaža niti širina koloseka. Volim samo iskustvo: tu čudnu kombinaciju prostranosti i udobnosti koju samo putovanje vozom može pružiti.

U vozu je slična atmosfera kao u majčinoj utrobi. Toplo je, prijatno svjetlo. Vozovi me vraćaju u srećnije, predsvesno stanje. U vreme pre birokratije, plaćanja poreza i školarine, zubara i gužvi u saobraćaju. U vreme pre sestara Kardašijan.

Moja tašta boluje od Parkinsonove bolesti u terminalnoj fazi. Bolest je okrutna, lišava je telesnih sposobnosti i sećanja. Mnogo toga je zaboravila. A ipak se i dalje živo seća kako se u detinjstvu vozila vozom po severu države Njujork. Od Albanija, preko Korninga do Ročestera, a zatim nazad do Albanija. Prizori, zvuci i mirisi naviru kao da je juče bilo. Ima nečeg u vozovima što nikada ne napušta naše sećanje.

Filozofija se odlično slaže sa vozovima. U vozu mogu da razmišljam. U autobusu ne mogu. Možda je to povezano sa različitim osećajima ili je asocijativno: autobusi me podsećaju na školske izlete i kampovanje, na mesta na koja sam nerado išao. Vozovi me voze tamo gde želim da idem, i to brzinom misli.

Pa ipak, i filozofija i vozovi odišu nekom vrstom ustajalosti: nekadašnji važni delovi naših života svedeni su na staromodnost i anahronizme. Danas malo ljudi bira da putuje vozom, a ničiji roditelji ne bi izabrali da im dete studira filozofiju. Filozofija, kao i vožnja vozom, nešto je što su ljudi radili kad nisu znali za bolje.

Pretplaćen sam na časopis *Philosophy Now* (*Filozofija danas*). Stiže svakog drugog meseca u braon koverti, kao pornografija. Jedan od skorašnjih brojeva nosi naslov *Da li je svet iluzija?*, drugi *Da li je istinito isto što i istina?* Kada sam pročitao ove naslove svojoj supruzi, prevrnula je očima. Za nju,

kao i za mnoge ljude, ovi naslovi su oličenje svega što u filozofiji ne valja. Postavlja apsurdna pitanja na koja je nemoguće odgovoriti. Samo se u rečniku reči *filozofija* i *funkcionalnost* mogu naći jedna do druge.

Tehnologija nas navodi da poverujemo da filozofija više nije važna. Kome treba Aristotel kada imamo algoritme? Digitalna tehnologija uspešno odgovara na manje važna životna pitanja – Gde mogu da nađem najbolji burito u Bojsiju? Koji je najbrži put do kancelarije? – zato možemo pretpostaviti da će uspešno odgovoriti i na velika pitanja. Ali, nije tako. Siri će možda dati sjajnu preporuku za burito, ali pitajte je kako je najbolje uživati u njemu i neće biti odgovora.

Ili se setite vožnje vozom. Tehnologija i njena gospodarića, nauka, mogu vam reći tačnu brzinu voza, njegovu težinu i masu i zašto vaj-faj prekida. Ali nauka vam ne može reći da li da odete vozom na srednjoškolsko okupljanje ili da posetite ujka Karla koji vas je oduvek nervirao, ali sada je ozbiljno bolestan. Nauka vam ne može reći da li je etički prihvatljivo udariti dete koje vrišti i šutira vaše sedište. Nauka vam ne može reći da li je pogled sa vašeg prozora lep ili običan. Ne može ni filozofija, ne sa sigurnošću, ali vam može pomoći da vidite svet kroz drugačije naočare, i to je veoma važno.

U lokalnoj knjižari primetio sam dva odeljka: *Filozofija* i, odmah do nje, *Lični razvoj*. U knjižari antičke Atine ova dva odeljka bila bi spojena. Filozofija je bila lični razvoj. Filozofija je bila praktična. Filozofija je bila terapija – lek za dušu.

Filozofija može biti terapija, ali ne na isti način kao masaža vrućim kamenjem. Filozofija nije laka. Nije fina. Nije umirujuća. Više je teretana nego banja.

Francuski filozof Moris Merlo-Ponti zvao je filozofiju *radikalnom refleksijom*. Dopada mi se kako on prožima filozofiju oštrinom i daškom opasnosti koje ona i zaslužuje. Filozofi su nekada umeli da uhvate maštu sveta. Bili su junaci. Bili su

spremni da umru za svoju filozofiju, a neki, poput Sokrata, i jesu to učinili. Danas se junaštvo filozofije svodi na borbu za mesto profesora na fakultetu.

U današnjim školama uglavnom se više ne uči filozofija. Uči se o različitim filozofijama. Učenici se ne uče da razmišljaju kao filozofi. Filozofija se razlikuje od drugih predmeta. Nije skup znanja već način razmišljanja – način bivanja u svetu. Ona ne odgovara na pitanje *šta* ili *zašto*, već *kako*.

Kako. Ta reč danas baš i nije na ceni. U svetu knjiga, priručnici koji vas uče *kako da* nešto uradite su sramni, uspešni ali priprosti rođaci knjiga. Ozbiljni pisci ne pišu priručnike, a ozbiljni čitaoci ih ne čitaju. (Ili bar ne priznaju da ih čitaju.) Pa ipak, mnogo nas bdi do duboko u noć pitajući se *kakva je priroda stvarnosti* ili *zašto postoji nešto a ne ništa*. Više nas zanima *kako* – kako živeti – to je ono što nas potpuno zaokuplja.

Filozofija je, za razliku od nauke, preskriptivna. Ne samo da opisuje svet kakav jeste, već i kakav bi mogao da bude, otvarajući naše oči za mogućnosti. Autor Danijel Klajn rekao je o antičkom grčkom filozofu Epikuru nešto što se može reći o svim dobrim filozofima: „Čitajte ga, ne toliko kao filozofiju, već kao *poeziju koja obogaćuje život*.”

Proveo sam prethodnih par godina upijajući tu poeziju, lagano, brzinom misli, u vozu, šćućuren na sedištu do prozora. Putovao sam vozom svuda, kad god je to bilo moguće. Putovao sam na mesta gde su najveći mislioci stvarali. Uspešno sam prošao *Stoički kamp* u Vajomingu i birokratiju indijske železnice u Delhiju. Vozio sam se njujorškim vozom F duže nego što bi iko ikada trebalo da se vozi. Ova putovanja bila su moj predah, prilika da protegnem noge i um, između filozofskih činova. Pružili su mi mogućnost pauze, u najboljem smislu te reči.

Ukucajte u Guglu *filozofi* i izaći će vam stotine, možda i hiljade rezultata. Ja sam odabrao četrnaestoro filozofa. Kako?

Pažljivo. Svi su oni mudri, mada na različite načine. Različiti ukusi mudrosti. Potiču iz različitih vremenskih razdoblja – Sokrat je živio u petom veku p. n. e, Simon de Bovoar u dvadesetom veku – a i sa različitih prostora: od Grčke do Kine, od Nemačke do Indije. Svih četrnaestoro su pokojni, ali dobri filozofi nikada ne umiru; žive u umovima drugih ljudi. Mudrost je prenosiva. Nadrasta prostor i vreme i nikada ne zastareva.

Moj spisak uključuje mnogo Evropljana, ali ne samo njih. Zapad ne drži monopol nad mudročću. Neki od mojih filozofa, poput Ničea, bili su veoma plodni stvaraoci. Drugi, poput Sokrata i Epikteta, nisu zapisali ni jednu jedinu reč. (Srećom, njihovi učenici jesu.) Neki su dostigli veliku slavu za života. Drugi su umrli nepoznati. Neke već znate kao filozofe; druge, poput Gandija, verovatno ne smatrate filozofima. (A bio je.) Možda će vam neka imena, poput japanske dvorske dame Sei Šonagon, biti nova. To je sasvim u redu. Na kraju, moji kriterijumi su se sveli na ovo: Jesu li ovi mislioci voleli mudrost i da li je ta ljubav bila zarazna?

Obično zazmišljamo filozofe kao bestelesne umove. Ali to ne važi za ovu ekipu. Oni su bili aktivna bića od krvi i mesa. Hodali su i jahali konje. Borili su se u ratovima, pili vino i vodili ljubav. I svi su oni, i muškarci i žene, praktikovali svoju filozofiju. Nije ih zanimao smisao života, već kako životu dati smisao. Nisu bili savršeni. Imali su svoje problemčiče. Sokrat je padao u trans koji bi trajao i po nekoliko sati. Ruso je u više navrata u javnosti pokazao голу zadnjicu. Šopenhauer je razgovarao sa svojom pudlicom. (O Ničeu da i ne govorim). I neka su. Mudrost nikada ne dolazi u firmiranom elegantnom odelu, mada, nikad se ne zna.

Mudrosti nam uvek treba, ali u različitim razdobljima naših života potrebna nam je različita vrsta mudrosti. Pitanja *kako* koja su važna petnaestogodišnjaku nisu ista kao ona koja su važna tridesetpetogodišnjaku ili sedamdesetpetogodišnjaku. Filozofija ima nešto važno da kaže o svakoj životnoj fazi.

A životne faze, kako uviđam, brzo prolaze. Mnogi od nas samo zuje naokolo, pretrpavajući svoje umove sitnicama i glupostima kao da imamo sve vreme ovog sveta na raspolaganju. A nemamo. Ja nemam. Smatram sebe sredovečnim. Moja ćerka tinejdžerka, odlična matematičarka, objasnila mi je da, osim ako ne planiram da živim 110 godina, tehnički, nisam sredovečan.

Uprkos tome što je voz kojim se vozim dok ovo pišem izuzetno spor, obuzima me osećaj hitnosti i tera me da pišem dalje. To je žurba nekoga ko ne želi da umre a da nije živeo. Život mi ne predstavlja problem, ne još, ali osećam topli dah vremena za vratom, svakim danom sve jače. Želim – ne, moram – da saznam šta je važno a šta nije, pre nego što bude prekasno.

Pre ili kasnije, život nas sve učini filozofima, rekao je francuski mislilac Moris Riseling. Kada sam prvi put naišao na te reči, pre nekoliko godina, svet je bio srećnije mesto. Pandemi-ja je bila stvar iz udžbenika za istoriju i holivudskih scenarija. Pa ipak, Riselingove reči su me dirnule, jer sam, čak i tada, imao upornu sumnju da ne živim ispravno.

Impulsivno i sa netipičnim predosećajem, pomislio sam: *Čemu čekanje?* Zašto da čekam da mi život postane problematičan? Zašto da ne dopustim životu da me učini filozofom danas, sada, dok još ima vremena?

PRVI DEO

SVITANJE